

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Серія: Педагогіка і психологія

№ 62 • 2020 р.

Вінниця

Ministry of Education and Science of Ukraine
Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University

SCIENTIFIC ISSUES OF

Vinnytsia state M.Kotsyubynskyi pedagogical university

Section: Pedagogics and Psychology

№ 62 • 2020

Vinnytsia

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія
№ 62 • 2020 р.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського від 22 квітня 2020 р. (протокол № 11)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Коломієць А. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, проректор з наукової роботи; доктор педагогічних наук, професор (головний редактор).

Шахов В. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, професор кафедри психології і соціальної роботи; доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор).

Акімова О. В. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри педагогіки і професійної освіти; доктор педагогічних наук, професор (заст. відповід. редактора).

Галузяк В. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, професор кафедри педагогіки і професійної освіти; кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар).

Лазаренко Н. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, ректор; кандидат педагогічних наук, професор.

Гуревич Р. С. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, директор Навчально-наукового інституту педагогіки, психології і підготовки фахівців вищої кваліфікації; доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Мазур П'єтр – Вища Державна Професійна Школа м. Хелм, завідувач кафедри педагогіки, доктор габілітований, професор (Польща).

Паламарчук О. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри психології і соціальної роботи; доктор психологічних наук, професор.

Гурал-Пулроле Йоланта – Старопольська школа вища в м. Кельце, проректор з міжнародних зв'язків; доктор габілітований, професор надзвичайний (Польща).

Шпортун О. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доцент кафедри психології і соціальної роботи; доктор психологічних наук, доцент.

Шурек-Борута Аліна – Університет Шльонський у Катовіце, керівник закладу суспільної педагогіки та міжнародної освіти; доктор габілітований, професор (Польща).

Коломієць Д. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, професор кафедри технологічної освіти, економіки і безпеки життєдіяльності; кандидат педагогічних наук, доцент.

Громов Є. В. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, старший викладач кафедри педагогіки і професійної освіти; кандидат педагогічних наук, доцент.

Літературний редактор: В.В. Богатко

Комп'ютерна верстка: Н.Р. Опушко

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. – 2020. – Випуск 62. – 240 с.

У збірнику вміщені наукові статті з актуальних проблем сучасної педагогіки та психології, в яких розкриваються питання дидактики, теорії і методики виховання, професійної освіти, соціальної педагогіки, порівняльної педагогіки, історії педагогіки, педагогічної психології.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 8412 видане Міністерством юстиції України 06.02.2004 р.

*Збірник є науковим фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»
(затверджено наказом МОН України № 1643 від 28.12.2019 р.)*

ББК 74. 00+88. 40+88. 840

Н 34

SCIENTIFIC ISSUES

of Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University

Section: Pedagogics and Psychology

№ 62 • 2020

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of
Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University
22 April 2020 (proceedings № 11)

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief: Prof. Dr. Alla M. Kolomiets, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Executive editor: Prof. Dr. Volodymyr I. Shakhov, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Olha V. Akimova, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Executive secretary: As. Prof. Dr. Vasyl M. Haluziak, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

As. Prof. Dr. Nataliia I. Lazarenko, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Roman S. Hurevych, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Piotr Mazur, The State School of Higher Education in Chełm (Poland)

Prof. Dr. Olha M. Palamarchuk, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Gyral-Pylrola Jolanta – Old Polish University in Kielce (Poland)

As. Prof. Dr. Oksana M. Shportun, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Alina Szczurek-Boruta, University of Silesia, (Poland)

As. Prof. Dr. Yevhen V. Hromov, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

As. Prof. Dr. Dmytro I. Kolomiets, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Text editors: Valentyna V. Bohatko

Technical editor: Nadiya R. Opushko

The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskyi Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology. – 2020. – Issue 62. – 240 p.

The volume contains scientific articles on relevant issues of modern pedagogy and psychology, which reveal questions of didactics, theory and methodology of education, vocational training, social pedagogy, comparative pedagogy, history of education, educational psychology.

*Certificate of registration KB № 8412 issued by the Ministry of Jurisdiction of Ukraine 06.02.2004.
Edition is included in the list of scientific professional publications of Ukraine by the Ministry of Education and Science of Ukraine # 1643 of 28.12.2019.*

DOI 10.31652/2415-7872-2020-62-1-240

ББК 74.00+88.40+88.840

Н 34

ISSN 2415-7872

© Authors, 2020

ЗМІСТ

ДИДАКТИКА

К. А. БАЛТРЕМУС, В. Є. БАЛТРЕМУС. ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ШКОЛ	9
О. С. БОЙВАН, І. М. ЗАПУХЛЯК. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА ОСНОВІ ГУМАННОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З РОЗМОВНОЇ ПРАКТИКИ.....	14
Т. І. КАВИЦЬКА, О. Г. КВАСОВА, В. В. ОСІДАК. ФОРМУВАННЯ ВМІТЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	20
Н. В. КІРЖА, В. М. КОБИСЯ. ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МЕДИЧНОМУ КОЛЕДЖІ.....	31
М. М. ПОЧИНКОВА. МОНІТОРИНГ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УКРАЇНІ	36
О. Є. КРАВЕЦЬ, І. М. СВИРИДЕНКО. ВИКОРИСТАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	42
Т. М. ФУРСЕНКО. СУЧASNІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМНОВНОМУ ЗВО: ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ	47
В. М. ЮДЕНOK. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	52

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

В. В. ВОРОНЕЦЬКА. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ ГУМАНІТАРНОЇ ГІМНАЗІЇ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ.....	58
Л. В. ЗАДОРОЖНА-КНЯГНИЦЬКА. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ШКОЛЯРІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	63
О. Д. ЗАМАШКІНА. ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	70

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Н. В. БАЮРКО. ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЙ ДО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.....	75
О. О. БЕКАС, С. І. ГУБІНА, М. О. ДАВИДЮК. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПИТУВАННЯ СТУДЕНТІВ ЩОДО якості НАДАННЯ освітніх послуг	80
Л. С. БРОВЧАК, Л. М. ЛІХЩЬКА, Л. В. СТАРОВОЙТ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА	87
Г. В. ІЩЕНКО, Д. А. ВОЗНОСИМЕНКО. ДІЯЛЬNІСNІЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ УЧНІВ.....	93
О. А. ЄРЬОМЕНКО. АДАПТИВНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ	97
Л. А. МАРЦЕВА. РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХНЬОГО ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ.....	103
Л. Д. ОРЛОВА. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	107
С. В. ПОДОЛЯНЧУК. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ПРОМИСЛОВОЇ РОБОТОТЕХНІКИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ	113

О. П. РАДКЕВИЧ. СУЧASNІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.....	119
А. П. РИБАЛКО. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ПРЕДМЕТНОЇ ОЛІМПІАДИ З МАТЕМАТИКИ	125
М. В. САПОГОВ. КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ МАГІСТРАТУРИ	130
І. Л. ХОЛКОВСЬКА. СУЧASNІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	137
В. Є. ШТИФУРАК. ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ.....	143

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Я. А. ГАПЧУК, І. С. ПОСТЕМСЬКА. ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В НІМЕЧЧИНІ.....	149
Г. О. ГОЛОВЧЕНКО. ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ США ТА КАНАДИ.....	155
М. В. ГРИНЬОВА. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРІЇ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....	160
О. О. САМОХВАЛ. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ	166
С. Р. ЛІСЮК, І. В. БИКОВ, Т. В. БОЙКО. ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	172
О. С. СТОРОНСЬКА. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ В АВСТРІЇ	177

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Н. В. ГОГОЛЬ. ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЯХ УЧЕНИХ 50-Х – 80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТтя	182
Т. Д. ГРІНЧЕНКО. МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДІЧНА ЕДУАРДА БРИЛІНА У ВІМІРІ ПОТРЕБ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.....	187
Т. П. ЗУЗЯК, О. В. МАРУЩАК. ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ВИЗНАЧНИХ ДЯЧІВ МИСТЕЦТВА У ПОСТУПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ПОДІЛЛІ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК ХХ СТ.): ІСТОРИКО-ПЕРСОНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС	193
О. О. МАРЧУК. РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦІПІВ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ.....	198

ПСИХОЛОГІЯ

П. Д. БІЛОУС, В. І. ШАХОВ. ДИТЯЧА ГРА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	204
В. М. ГАЛУЗЯК. РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ В УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....	210
Т. О. КОМАР. ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА НАПИСАННЯ ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ.....	220
І. Г. СУХОПАРА. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ	225
В. В. ШАХОВ. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	230
НАШІ АВТОРИ.....	238

CONTENTS

DIDACTICS

K. BALTREMUS, V. BALTREMUS. PROJECT ACTIVITIES OF DEMOCRATIC SCHOOL STUDENTS.....	9
О. BOIVAN, I. ZAPUKHLLIAK. THE DEVELOPMENT OF THE CRITICAL THINKING BASED ON THE HUMANE INTERACTION OF THE STUDENTS ON THE LESSONS OF SPEAKING PRACTICE	14
T. KAVYTSKA, O. KVASOVA, V. OSIDAK. DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING TO ENHANCE GRAMMAR LEARNING	20
N. KIRZHA, V. KOBYSIA. THE APPLICATION OF THE INFORMATIONAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT DURING THE TEACHING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE MEDICAL COLLEGE.....	31
M. POCHYNKOVA. MONITORING OF LEARNING AND TEACHING SUPPORT MATERIALS ON THE ISSUE OF CRITICAL THINKING DEVELOPMENT IN UKRAINE	37
O. KRAVETS', I. SVYRYDENKO. USE OF LITERATURE WORKS AS A MEANS OF FORMING LINGUOSOCIOCULTURAL COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL PUPILS IN FOREIGN LANGUAGE ...	43
T. FURSENKO. MODERN APPROACHES TO TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES: DESIGN THINKING	48
V. YUDENOK. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF METHODS OF EVALUATION OF MOTOR ACTIVITY DEVELOPMENT OF MIDDLE SCHOOL PUPILS	53

THEORY OF UPBRINGING

V. VORONETSKA. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF CREATIVE POTENTIAL OF HUMANITARIAN GYMNASIUM STUDENTS IN THE PROCESS OF EXTRACURRICULAR WORK....	58
L. ZADOROZHNA- KNIAHNYTSKA. FORMING CIVIC POSITION IN SCHOOLCHILDREN: A REGIONAL ASPECT	63
O. ZAMASHKINA. THE FORMATION OF STUDENTS' VALUE ORIENTATIONS IN THE SOCIOCULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	70

VOCATIONAL EDUCATION

N. BAIURKO. DIAGNOSTICS OF THE READINESS OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS TO DEVELOP PUPILS' ENVIRONMENTAL COMPETENCE.....	75
O.O.BEKAS, S.I. HUBINA, M.O. DAVYDIUK. THE ANALYSIS OF THE RESULTS OF THE SURVEY OF THE STUDENTS ON THE QUALITY OF PROVIDING EDUCATIONAL SERVICES	81
L. BROVCHAK, L. LIKHITSKA, L. STAROVITO. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL STUDENT COMPETENCE FORMATION	87
H. ISHCHEŃKO, D. VOZNOSYMYENKO. ACTIVITY APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS OF FUTURE TEACHER OF MATHEMATICS TO PUPILS' HEALTH	93
O. YEROMENKO. ADAPTIVE SYSTEM OF TRAINING MASTERS OF EDUCATIONAL INSTITUTION MANAGEMENT.....	98
L. MARTSEVA. THE DEVELOPMENT OF CREATIVE CAPABILITIES OF COLLEGE STUDENTS AS A COMPONENT OF THEIR PROFESSIONAL SUCCESS	103
L. ORLOVA. FEATURES OF THE FORMATION OF MATHEMATICAL COMPETENCE OF A FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHER	108
S. PODOLYANCHUK. SPECIAL ASPECTS OF STUDYING THE FUNDAMENTALS OF INDUSTRIAL ROBOTICS IN THE TRAINING OF HANDICRAFTS TEACHERS	113

O. RADKEVYCH. MODERN APPROACHES TO DETERMINING THE PEDAGOGICAL CONDITIONS OF LEGAL CULTURE DEVELOPMENT BY PEDAGOGICAL WORKERS IN VOCATIONAL SCHOOLS....	11
A. RYBALKO. METHODOLOGY OF PREPARATION OF ECONOMICS STUDENTS FOR MATHEMATICAL OLYMPIAD.....	12
M. SAPOGOV. THE MASTER'S STUDENTS COMPONENTS, CRITERIA, INDICATORS OF THE PEDAGOGICAL COMPETENCE FORMATION.....	13
I. KHOLKOVSKA. CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE.....	13
V. SHTIFURAKH. FORMATION OF MANAGERIAL CAPACITY FOR FUTURE LAWYERS.....	14

COMPARATIVE PEDAGOGICS

Y. HAPCHUK, I. POSTEMSKA. SOME APPROACHES TO THE INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE FORMATION OF FUTURE TEACHERS IN GERMANY	149
G. GOLOVCHENKO. FORMING VULNERABLE POPULATION GROUPS' MEDIA COMPETENCES IN THE SYSTEMS OF INFORMAL EDUCATION IN USA AND CANADA.....	155
M. GRYNOVA. DIGITAL TRANSFORMATION IN HIGHER TOURISM EDUCATION OF GERMANY AND AUSTRIA.....	161
O. SAMOKHVAL. INTERNATIONALISATION OF THE GERMAN HIGHER AND VOCATIONAL EDUCATION IN INTERCULTURAL EUROPE.....	167
S. LYSYUK, I. BYKOV, T. BOYKO. PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE ENVIRONMENT	172
O. STORONSKA. PECULIARITIES OF PRACTICAL PROFESSIONAL TRAINING OF PEDAGOGICAL STAFF IN AUSTRIA	177

HISTORY OF PEDAGOGY

N. HOHOL'. IMPLEMENTING THE CULTUROLOGICAL APPROACH TO UKRAINIAN LITERATURE TEACHING IN THE SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL WORKS OF RESEARCHERS OF 1950S – 1980S ...	182
T. HRINCHENKO. MUSICAL AND PEDAGOGICAL OF EDUARD BRYLIN IN MEASURING THE NEEDS OF MODERN ART EDUCATION	187
T. ZUZIAK, O. MARUSHAK. PEDAGOGICAL IDEAS OF DISTINGUISHED ARTISTS IN THE PROGRESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN PODILLIA (IN THE LATE 19 TH – IN THE EARLY 20 TH CENT.): HISTORICAL AND PERSONAL DISCOURSE.....	193
O. MARCHUK. THE IMPLEMENTATION OF THE BASIC STUDYING PRINCIPLES OF IN EDUCATION INSTITUTIONS OF VOLYN PROVINCE.....	198

PSYCHOLOGY

P. BILOUS, V. SHAKHOV. CHILD'S GAME AS A PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL PROBLEM	204
V. HALUZIAK. EMPATHY DEVELOPMENT IN ADOLESCENCE.....	210
T. KOMAR. PROBLEMS OF PRACTICAL PSYCHOLOGY AND WRITING GRANT PROGRAMS.....	220
I. SUKHOPARA. THE AGE CHARACTERISTICS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS IN CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE.....	225
V. SHAKHOV. SOCIO-PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF FORMATION OF PROFESSIONAL SELF-CONSCIOUSNESS OF STUDENTS, FUTURE PSYCHOLOGISTS.....	230
OUR AUTHORS.....	238

6. Портал з управління знаннями “Knowledgeportal”: веб-сайт. URL: <http://www.kp.org.ua/>
7. “Mladinfo”: веб-сайт. URL: <http://www.mladiinfo.eu/>
8. “Unistudy”: веб-сайт. URL: (<http://unistudy.org.ua/short-term/training/>)
9. <http://foundations.org> – каталог грантодавців, який ведеться з 1995 року.

References

1. Posibnyk shchodo otrymannia typovykh hrantiv AMR SShA. – K.: «Deloit», 2014. -55s.
2. Korporatyvna blahodiinist v Ukrainsi. Zvit pro rezultaty doslidzhennia. – K: Tvorchiyi tsentr Kaunterpart, 2005. – 40s.
3. Teteruk A.A., Litvinchuk S.O. Psykholohichna dopomoha kombatantam ta chlenam yikh rodyn v Ukrainsi: problemy ta perspektyvy. Psykholohichna dopomoha osobam, yaki berut uchast v antyterorystichni operatsii : materialy mizhvodom. nauk.- prakt. konf. (Kyiv, 30 berez. 2016 r.) : u 2 ch. / A.A. Teteruk, S.O. Litvinchuk. – Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 2016. – 248 s.
4. Resursnyi tsentr «Hurt»: veb-sait. URL: (<http://gurt.org.ua/>)
5. Informatsiini portal nekomertsiiynikh orhanizatsii Ukrainsi «Hromadskyi prostir»: veb-sait. URL: <http://www.prostir.ua/category/grants/>
6. Portal z upravlinnia znanniamy “Knowledgeportal”: veb-sait. URL: <http://www.kp.org.ua/>
7. “Mladinfo”: veb-sait. URL: <http://www.mladiinfo.eu/>
8. “Unistudy”: veb-sait. URL: (<http://unistudy.org.ua/short-term/training/>)
9. <http://foundations.org> – kataloh hrantodavtsiv, yakyi vedetsia z 1995 roku

Стаття надійшла до редакції 10.03.2020 р.

УДК 373.3.015.31:159.922.6

DOI 10.31652/2415-7872-2020-62-225-229

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

I. Г. Сухопара

У сучасному світі важливими стають вміння розуміти та керувати своїми емоціями, визначати і впливати на емоційний стан інших людей, посилюється роль емоційного інтелекту, як чинника успішної реалізації, досягнення успіху в усіх сферах життя. У статті подається сутність емоційного інтелекту та його зміст у теоріях зарубіжних психологів. Змістовими складовими визначено: сприйняття, ідентифікація, розуміння, керування власними емоціями та інших людей, адекватна поведінка відповідно до емоцій. Встановлено, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом у розвитку емоційного інтелекту. Схарактеризовано вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів відповідно до змістових компонентів.

Ключові слова: емоції, емоційний розвиток, емоційний інтелект, молодші школярі, вікові особливості.

THE AGE CHARACTERISTICS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS IN CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

I. Sukhopara

In today's world, the ability to understand and manage your emotions, to identify and influence other people's emotional states, the role of emotional intelligence, as a factor of successful realization, of success in all spheres of life is increasing. The article deals with the essence and content of emotional intelligence in foreign psychology. The semantic components of emotional intelligence are defined: perception, identification, understanding, management of one's own emotions and other people's behavior according to emotions. It is established that the younger school age is a sensitive period in the development of emotional intelligence. The age characteristics of the development of emotional intelligence of primary school pupils in accordance with the content components are characterized. It is determined the primary school pupils better understand positive emotions than negative ones, identify them on expressive traits, focusing on facial expressions, but find it difficult to choose words to describe due to limited vocabulary. The ability to understand emotions develops, feeling and experiences become meaningful, generalized, the logic of feeling is formed. Children feel the emotional state of another person, may put themselves in the place of others, but may not always explain the causes of emotions in other people and the consequences. There is an expansion of social space, a system of interpersonal relationships in the classroom is formed, they become emotionally saturated, connected with the assessment and recognition as a person. Behaviors develop a sense of responsibility, empathy. The primary school pupils relationship characterized him as a socialized person. Primary school pupils characterized by a violent reaction to events, meaningfulness, directness and frankness in their expression of joy, sadness, fear, but gradually with the help of volition efforts they begin to learn to respond to unwanted emotional reactions,

more restrained to express irritation, image, envy. There is an important mental neoplasm-reflections, which provides the child's ability to analyze and evaluate their own emotional experiences, promotes emotional self-awareness.

Keywords: emotions, emotional development, emotional intelligence, primary school pupils, the age characteristics.

Реформування сучасної початкової освіти в Україні передбачає орієнтацію на розвиток школяра, його потреби, інтереси, емоції, успіхи. Важливими ключовими компетентностями для успішної реалізації в соціумі, житті в Державному стандарті початкової освіти, концепції «Нова українська школа» серед інших визнані такі, як уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект. Відповідно посилюється роль емоцій в освітньому процесі початкової школи, необхідним стає розвиток емоційного інтелекту, вміння молодших школярів описувати, визначати, адекватно виражати, розумно керувати власними емоціями, використовувати їх для досягнення поставлених цілей, розуміти емоційний стан інших людей для успішної взаємодії, спілкування, прояву емпатії. Сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту вважається молодший шкільний вік, оскільки відзначається превалюванням емоційного компонента в розвитку дитини. Визначення вікових особливостей емоційної сфери молодшого шкільного віку, допоможе розкрити механізми розвитку емоційного інтелекту в учнів початкової школи.

Дослідженням проблеми емоційного інтелекту, його ролі та структури присвячені дослідження зарубіжних науковців І. Андреєвої, Р. Бар-Она, Г. Гарднера, Г. Горської, Д. Гоулмена, Д. Карузо, Д. Люсіна, Дж. Мейєра, П. Селовея, Дж. Стайн і вітчизняних учених О. Власової, С. Дерев'янко, Н. Ковриги, В. Моргун, Е. Носенко, В. Юркевича. Результати пошуку науковців свідчать про необхідність розвитку емоційного інтелекту як фактору успішної реалізації людини в особистісному, професійному, соціальному становленні. Вивченю проблеми сутності емоцій і почуттів, їх функцій та класифікації присвячені роботи психологів Л. Виготського, В. Вілюнаса, Б. Додонова, Д. Ельконіна, К. Ізарда, С. Ільїна, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Я. Рейковського, С. Рубінштейна, П. Якобсона та ін.. Результати наукових досліджень емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку відображені в працях Л. Божович, Л. Венгер, О. Запорожця, К. Казанської, О. Кульчицької, В. Мухіної, Л. Обухової, І. Огаренко, О. Скрипченко, Л. Славіної. Особлива чутливість до різноманітних емоційно-образних стимулів, проявів сильних емоційних реакцій на безпосередні враження молодших школярів проаналізовано в дослідженнях психологів І. Беха, О. Киричука, О. Кононко, В. Котирло. Окремі аспекти проблеми розвитку емоційної сфери особистості розглядалися у працях, присвячених: розвитку емоційної культури молодших школярів (Л. Груша, Н. Калініна, Н. Ульянова), розвитку емпатії учнів початкових класів (Т. Гаврилова, Л. Журавльова, М. Шпак), формуванню емоційного ставлення, моральних почуттів (Н. Дмитракова, А. Ільїн, В. Тимченко, К. Радіонова).

Значний інтерес у контексті дослідження викликає також емпіричне дослідження психологічних особливостей емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку Л. Журавльової, В. Найчук, Д. Рижова, М. Шпак. Проте не достатньо висвітлені вікові особливості дітей молодшого шкільного віку в аспекті змістових компонентів емоційного інтелекту учнів.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі й обґрунтуванні вікових особливостей молодшого шкільного віку в контексті розвитку емоційного інтелекту.

Науково-теоретичне осмислення феномену емоційного інтелекту дозволяє визначити такі напрями його вивчення в зарубіжній психології: теорія емоційно-інтелектуальних здібностей; теорія емоційної компетентності; некогнітивна теорія; змішана двокомпонентна теорія.

Представники теорії емоційно-інтелектуальних здібностей Дж. Мейєр, П. Селовей, Д. Карузо визначають, що емоції є розумові здібності тісно пов'язані. Автори розуміють емоційний інтелект як здатність людини сприймати, розуміти прояви особистості, які виражаються в емоціях, керувати ними на основі інтелектуальних процесів. Дж. Мейєр і П. Селовей вважають емоційний інтелект сукупністю когнітивних здібностей до ідентифікації, розуміння та керування емоціями. В структурі дослідники виділяють: здатність визначати, точно виражати емоції і пов'язані з ними потреби; здатність зрозуміти, як використовувати емоції і думати більш ефективно; вміння визначати джерело емоцій, класифікувати їх, інтерпретувати значення емоцій; вміння керувати власними і чужими емоціями [10, с. 196].

Теорія емоційної компетентності пов'язана з роботами Д. Гоулмана, який вбачає призначення емоційного інтелекту в тому, щоб встановлювати взаємостосунки, наполегливо прагнути мети, контролювати настрій. Американський психолог розглядає емоційний інтелект як здатність людини усвідомлювати власні емоції та емоції інших людей та застосовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей. В його структурі науковець визначає такі складові: самосвідомість (емоційна самосвідомість, точна самооцінка); самоконтроль (певненість у собі, управління емоціями, відкритість, адаптивність, воля до перемоги, ініціативність, оптимізм); соціальна чуйність (емпатія, ділова обізнаність, запобігливість); управління відносинами (наслага, вплив, допомога в самовдосконаленні, сприяння змінам, врегулювання конфліктів, командна робота і співробітництво) [3].

Некогнітивна теорія емоційного інтелекту представлена дослідженнями Р. Барона, який визначає емоційний інтелект як сукупність некогнітивних здібностей, компетенцій і навичок, які дають людині можливість успішно долати різні життєві ситуації, адаптуватися до реального життя. На його думку, емоційний інтелект виявляється в пізнанні власної особистості (знання і розуміння власних емоцій, упевненість в собі, самоповага, самореалізація, незалежність); навичках міжособистісної взаємодії (вміння встановлювати міжособистісні взаємини, соціальна відповідальність, співпереживання); здатності до адаптації (вирішення проблем, оцінка реальності, пристосованість); управлінні поведінкою в стресових ситуаціях (стійкість до стресу, імпульсивність, самоконтроль); переважанні позитивного настрою (щасти, оптимізм) [5].

Змішана двокомпонентна теорія розкрита в працях Г. Гарднер, Д. Люсіна, які розглядали емоційний інтелект в аспекті *міжособистісного* (здатність розуміти інших людей, усвідомлювати мотиви їхньої діяльності, ставлення їх до роботи, вирішувати, як краще взаємодіяти з оточуючими людьми і характеризується такими складовими, як самосвідомість, рефлексія, самоконтроль, мотивація досягнень) і *внутрішньоособистісного* (певна властивість людини спрямована на себе, тобто здатність формувати адекватну модель власного «Я» й використовувати її з метою більш ефективного функціонування в житті і включає емпатію, толерантність, комунікабельність, контруентність, діалогічність) [9, с. 9].

Отже, емоційний інтелект є вкрай важливою динамічною, інтегративною характеристикою особистості, яка реалізується в здатності виражати, розуміти власні емоції та емоційні переживання інших, керувати, підпорядковувати емоції розуму, впливати на емоційний стан інших для встановлення доброзичливих, толерантних стосунків, досягнення мети, успіху. Описані моделі дають підстави визначити змістову характеристику емоційного інтелекту як сприйняття, ідентифікація, розуміння, керування власними та емоціями інших людей, адекватна поведінка відповідно до емоцій, які переживаємо.

Молодший шкільний вік визначений у дослідженнях І. Андреєвої, В. Зарицької, Л. Новікової, Д. Рижова, М. Шпак, В. Юркевича, С. Якобсона як сенситивний період для розвитку емоційного інтелекту, оскільки природна потреба в емоційному сприйнятті оточуючого світу доповнюється активним інтелектуальним розвитком. Варто зазначити, що в молодших школярів система емоцій і почуттів ще тільки формується. Учені Л. Божович, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, М. Якобсон зазначали, що емоційна сфера дітей змінюється в зв'язку зі зміною соціальної ситуації розвитку, розширенням соціального простору, кола спілкування, зі змістом і видом діяльності, збільшенням кількості емоційно наасичених об'єктів. Характерною особливістю молодших школярів є емоційна вразливість, чутливість до всього яскравого, незвичайного, барвистого. Молодшим школярам властива висока емоційна нестійкість, часта зміна емоційних станів при загальному фоні життерадісності, бадьорості, веселості, безтурботності, схильність до короткочасних і інтенсивних емоційних реакцій. Джерелом емоцій у дітей є безпосередні спостереження тих чи інших подій, яскраві життєві уявлення, переживання, спілкування з ровесниками, вчителем, дорослими. З віком емоційні стани стають більш тривалими, більш стійкими і глибокими, виникають постійні інтереси, тривалі дружні відносини, засновані на уже досить стійких інтересах. В цьому віці відбувається соціалізація емоційної сфери. На думку Л. Виготського, емоції з розвитком дитини не придушуються і послаблюються, а, навпаки, йдуть вгору від аутистичного мислення (емоції відіграють провідну роль в інтелектуальному процесі, мислення підпорядковане логіці емоцій), до реалістичного інтелектуального процесу, відповідно відбувається «синтез» інтелектуального й емоційного процесів» [1].

Охарактеризуємо вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів відповідно до змістових компонентів.

Ідентифікація емоцій (здатність визначати, розпізнавати емоції за думками, фізичним станом, зовнішнім виглядом та поведінкою, адекватно виражати їх). Молодші школярі краще ідентифікують позитивні емоції, ніж негативні. Вони розпізнають емоції за експресивними ознаками їх прояву, переважно орієнтується на міміку обличчя. При цьому молодші школярі легше розпізнають і краще розуміють емоційний стан людини тоді, коли сприймають і визначають її не тільки за експресією обличчя, а в контексті соціальної ситуації загалом. Легше розуміють емоції, що виникають у знайомих їм життєвих ситуаціях. Однак, їм важко називати, описувати емоційні переживання словами, внаслідок того, що ще не достатньо розвинутого мовлення, незначний словниковий запас. Виняток складають базові емоції страху і радощі, про які діти мають чіткі уявлення, можуть висловити вербально, називаючи синоніми, які позначають ці емоції.

Власні переживання, такі як, радість, смуток, страх, задоволення або незадоволення, діти молодшого шкільного віку передають досить широко і відверто. Бурхливе емоційне реагування викликає гру, спілкування з ровесниками, досягнення в навчанні, оцінка своїх успіхів учителем, однокласниками. Також відбувається розвиток власної емоційної виразності, яка проявляється у збагаченні інтонацій голосу, відтінків міміки, жестів. Учням подобається бути акторами, виконувати певні ролі під час інсценізації художнього твору.

Розуміння емоцій (здатність розуміти взаємозв'язок між емоціями, думками і поведінкою, аналізувати емоційні стани, причини виникнення емоційних переживань). У молодших школярів розвивається здатність до розуміння емоцій, усвідомленого орієнтування у власних переживаннях. З віком почуття і переживання стають складнішими, більш диференційованими. Учні починають усвідомлювати зміст почуттів, розуміти, що означають «я радію», «я сердита», «я сумую», їх переживання набувають смислу, вони узагальнюються, формується логіка почуттів. Відтак, дитина починає свідомо орієнтуватись у власних емоціях.

На даному етапі онтогенезу поряд з інтересом до себе виникає інтерес і до внутрішнього світу інших людей. Учні намагаються зрозуміти характер їхніх переживань, стосунки між ними, а також їх ставлення до нього. Молодші школярі здатні відчувати емоційний стан іншої людини, ставити себе на місце інших, бачити в них подібних собі, але не завжди розуміють і можуть пояснити причини виникнення тих чи інших емоцій в оточуючих людей та наслідки до яких вони можуть призвести.

Адекватна поведінка відповідно до емоцій (використання емоцій для ефективності мислення та інтелектуальної діяльності, вирішення проблем). У молодшому шкільному віці відбувається поступова втрата безпосередності в соціальних відносинах. Розширяється соціальний простір молодшого школяра: дитина спілкується, взаємодіє з учителем, однокласниками в школі, ровесниками в студіях, спортивних секціях, клубах за інтересами. Ім доводиться стикатися з різною культурою мовного, національного, емоційного спілкування однолітків, з різними волею і почуттями особистості. Система особистих відносин є найбільш емоційно насищеною для кожної дитини, оскільки пов'язана з її оцінкою і визнанням як особистості. Непорозуміння з однолітками сприймається надзвичайно гостро і нерідко є причиною неадекватних афективних реакцій. Якщо в дитині є хоча б одна взаємна прихильність, вона не дуже переживає своє об'єктивно погане становище в системі міжособистісних взаємин у групі.

Учні опановують нові способи поведінки, з'являються нові друзі. У 6–7 років дружні зв'язки неміцні, недовготривалі, вони легко виникають і досить швидко можуть обірватися. Друзями зазвичай є ті, хто сидять за однією партою, живуть в одному будинку, відвідували разом дитячий садок. Своїх приятелів діти характеризують, як «друзі поводяться добре», «з ними весело». У 8 і 10 років діти вважають дружами тих, хто допомагає їм, поділяє їх інтереси, озивається на їхнє прохання, співчуває. Школярі значно гостріше переживають зауваження, отримані в присутності однокласників. Важливими стають такі якості особистості, як доброта й уважність, самостійність, упевненість у собі, чесність, справедливість.

Це розпочинає нову стадію емоційного розвитку дитини, яка характеризується проявом у неї здатності до емоційної децентралізації, тобто вміння абстрагуватися від власних емоційних переживань, здатності до сприйняття емоційного стану іншої людини. У системі міжособистісних відносин дитини з іншими людьми виникає і розвивається складна сукупність почуттів, які характеризують її як соціалізовану особистість [8].

Позитивною якістю соціального розвитку дитини є її ставлення до інших людей (дорослих і дітей), яке під час безпосереднього спілкування виражається у внутрішньому почутті довіри до них, проявляється та розвивається в дитині здатність до співпереживання, створює особливу атмосферу солідарності між дітьми: всі учасники цієї ситуації стають уважнішими один до одного, доброчільними. Розвивається почуття відповідальності, емпатії, здатності поділитися з іншими знаннями, уміннями, переживаннями. У процесі міжособистісної взаємодії молодші школярі схильні більше до співпереживання та співчуття [2].

Поступово, з освоєнням дитиною шкільних норм і правил, у неї складається система особистих стосунків у класі. Її основу становлять безпосередні емоційні стосунки з однолітками і учителем, які домінують над усіма іншими. Набуття навичок соціальної взаємодії із групою однолітків і вміннями знаходити спільну мову, товарищувати характеризує наявність ознак емоційного інтелекту.

На розвиток емоційного стану і поведінки молодшого школяра впливають також стосунки з учителем, авторитетною дорослою людиною, яка викликає або не викликає симпатію дитини. Вчитель є посередником між учнем і знаннями, які одержує учень, реальним носієм суспільних вимог до дитини від учня. Діти молодшого шкільного віку знаходяться ще у великій емоційній залежності від учителя, орієнтується на те, щоб відповісти очікуванням вчителя і бути ним визнаним [4]. Саме вчитель скандає афективним ставленням до учня провокує певний тип поведінки, впливає на емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, до людей, однокласників.

Керування власними емоціями та інших людей (здатність до контролю власних емоцій, зниження прояву негативних і стимулювання позитивних емоцій, вміння керувати емоціями інших). Діти 6–7 років ювілейне вміють стримувати прояв своїх почуттів, обличчя і пози дітей дуже яскраво свідчать про їхні емоції переживання. Вони не вміють контролювати їх зовнішній прояв, дуже безпосередні й відверті у вираженні радості, печалі, страху. Все, що вони бачать, чують, думають, роблять, викликає емоційно забарвлене ставлення. Діти бурхливо реагують на значущі для них події, людей. Таке безпосереднє виявлення сильних почуттів пояснюється, як зазначає психолог П. Симонов, недостатнім розвитком у дітей цього віку

пільмівних процесів у корі головного мозку. Кора великих півкуль мозку ще недостатньо регулює сильність підкірки, з якою пов'язані найпростіші почуття і їх зовнішні прояви – сміх, слези тощо. Цим також пояснюється й емоційна нестійкість, часто зміна настроїв, склонність до афектів, короткочасних і бурхливих проявів радості, суму, гніву, страху. Проте такі емоційні стани в молодших школярів не є спікими і часто переходят у протилежні [7].

Учні 8-9 років поступово починають за допомогою вольових зусиль пригамовувати небажані емоційні реакції, більш стримано виражати роздратованість, образу, заздрість, особливо серед однолітків, щоб уникнути їх осуду. Відбувається відрив експресії (вираження почуттів, які проявляються у тій чи іншій формі) від пережитого емоційного стану: дитина стає здатною не виявляти пережиту емоцію, а також зобразити емоцію, яку не переживає в дану мить, що свідчить про перші прояви керування власними емоціями. Розвиток таких здібностей сприяє успішному спілкуванню, навчанню, грі та нагромадженню емоційного досвіду, навичок емоційного саморегулювання.

Важливим психічним новоутворенням молодшого шкільного віку, як зазначали В. Давидов, Д. Ельконін, є рефлексія, яка пов'язана, з осмисленням емоційного стану, з самоаналізом емоційних переживань [6]. Рефлексія забезпечує здатність дитини аналізувати та оцінювати власні емоційні переживання, відтак сприяє емоційному самоусвідомленню. Учні через переживання пізнають власний внутрішній світ. У них розвивається здатність до емоційної саморегуляції. Отже, в молодшому шкільному віці керування своїми емоціями зростає, розвивається самоконтроль, а відтак здатність керувати власними емоціями.

Висновки. Вивчення різних поглядів на проблему розуміння емоційного інтелекту виявило, що його змістову характеристику складають: сприйняття, ідентифікація, розуміння, керування власними та емоціями інших людей, адекватна поведінка відповідно до емоцій, які переживаємо. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці коректних методик психолого-педагогічного діагностування компонентів емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку, виявлення критеріїв і рівнів його сформованості в учнів початкової школи.

Література

1. Выготский Л. Эмоции и их развитие в детском возрасте. Лекции по психологии / Л. Выготский. – СПб. : Союз, 1997. – 144 с.
2. Гавrilova T.P. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего школьного возраста / Т.П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1974. – № 5. – С. 107 – 114.
3. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман. – Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 65 с.
4. Мухина В. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отчество: учебник для студ. вузов. 4-е изд., стереотип / В. Мухина. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 456 с.
5. Практический интеллект / Р.Дж. Стенберг, Дж.Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др.. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
6. Психическое развитие младших школьников / под ред. В.В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.
7. Симонов П. Эмоциональный мозг. Физиология. Нейроанатомия. Психология эмоций / П. Симонов. – Москва : Наука, 1981. – 216 с.
8. Славина Л. Дети с аффективным поведением / Л. Славина. – Москва : Просвещение, 1966. – 150 с.
9. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books, 1983. 449 p.
10. Salovey P. J.D. Mayer. Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality. 1990. Vol. 9. P. 185-211.

References

1. Vygotskij L. Emocii i ih razvitiye v detskom vozraste. Lekcii po psihologii / L. Vygotskij. – SPb. : Soyuz, 1997. – 144 s.
2. Gavrilova T.P. Eksperimentalnoe izuchenie empatii u detej mlashego i srednego shkolnogo vozrasta / T.P. Gavrilova // Voprosy psihologii. – 1974. – № 5. – S. 107 – 114.
3. Goulman D. Emocionalnoe liderstvo: Iskusstvo upravleniya lyudmi na osnove emocionalnogo intellekta / D. Gouzman. – Moskva : Alpina Biznes Buks, 2005. – 65 s.
4. Muhina V. Vozrastnaya psihologiya: fenomenologiya razvitiya, detstvo, otrochestvo: uchebnik dlya stud. vuzov. 4-e izd., stereotip / V. Muhina. – M. : Izdatelskij centr «Akademija», 1999. – 456 s.
5. Prakticheskij intellekt / R.Dzh. Stenberg, Dzh.B. Forsajt, Dzh. Hedland i dr.. – SPb. : Piter, 2002. – 272 s.
6. Psichicheskoe razvitiye mladshih shkolnikov / pod red. V.V. Davydova. – M. : Pedagogika, 1990. – 160 s.
7. Simonov P. Emocionalnyj mozg. Fiziologiya. Nejroanatomija. Psihologiya emocij / P. Simonov. – Nauka, 1981. – 216 c.
8. Slavina L. Deti s affektivnym povedeniem / L. Slavina. – Moskva : Prosveshenie, 1966. – 150 s.
9. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books, 1983. 449 r.
10. Salovey P. J.D. Mayer. Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality. 1990. Vol. 9. P. 185-211.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2020 р.

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського**

Серія: *Педагогіка і психологія*

Випуск 62 • 2020 р.

Підписано до друку 22 квітня 2020 р.

Формат 60x84/8.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman. Ум. др. арк. 25,1

Наклад 100 прим.

Віддруковано з оригіналів замовника.

ФОП Корзун Д.Ю.

21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000.

E-mail: info@tvoru.com.ua, <http://www.tvoru.com.ua>

Видавець ТОВ «Твори»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.

Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000.